

แนวทางการสอนตามหลักปัญญา 3

Teaching Method According to the Three Wisdoms.

พระยุง ชยานนโท (ชวน)

Phra Nhoung Jayanando (Chhoun)

นิสิตหลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Ed.D. Student, Doctor of Education in Teaching Social Studies

Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: prayung51@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received): 27 กุมภาพันธ์ 2566

วันที่แก้ไขบทความ (Revised): 12 เมษายน 2566

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 23 พฤษภาคม 2566

บทคัดย่อ

มนุษย์ต้องอาศัยปัญญาเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต ให้ปราศจากความทุกข์มากที่สุด ให้สามารถอยู่รอดอย่างสง่างาม มีความสุข มีความเข้าใจในเหตุผล รู้ดีชั่ว รู้คิด รู้วินิจฉัย และรู้ที่จะจัดการสิ่งใดเป็นประโยชน์และมีโทษประโยชน์ การเรียนรู้เป็นความหมายอย่างหนึ่งของการศึกษาที่จะฝึกตัวเอง พัฒนาชีวิตตนเอง ให้มีความสามารถในการดำรงอยู่ได้อย่างดีในสังคม ซึ่งชีวิตของมนุษย์นั้นโดยปกติจะสัมพันธ์กับโลกใน 3 ด้าน คือ (1) ด้านพฤติกรรม ได้แก่ การมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้อื่น (2) ด้านจิตใจ ได้แก่ ความสัมพันธ์ที่แสดงถึงความเห็นอกเห็นใจต่อผู้อื่น และ (3) ด้านปัญญา ได้แก่ การพิจารณาเรื่องราวต่างๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิต เพื่อให้สามารถแยกแยะระหว่างเรื่องดีและไม่ดี

คำสำคัญ : แนวทางการสอน, หลักปัญญา 3

Abstract

Human beings rely on wisdom as a means of living to be free from suffering as much as possible, to be able to survive gracefully, happiness, understanding of reason, knowing good and bad, knowing thoughts, ruling and know how to manage What is beneficial and what is not? Learning is one of the meanings of education to train yourself to develop your own life to have the ability to live well in society. Which human life is usually related to the world in 3 aspects: (1) Behavioral aspects, including good interactions with others, (2) Mental aspects, including compassionate relationships with others, and (3) Intellectual aspects, including rationalizing things that have been passed through both good stories and bad stories.

Keywords: Teaching Method, the Three Wisdoms.

บทนำ

ปัญญาเป็นองค์ประกอบหรือคุณสมบัติสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตในยุคโซเซียลมีเดียแห่งการเปลี่ยนแปลงที่ได้นำพามนุษย์ก้าวสู่สังคมดิจิทัล เพื่อเข้าถึงโลกออนไลน์ที่คอยอำนวยความสะดวกทั้งส่วนตัวและธุรกิจ มนุษย์จึงมีชีวิตอยู่ในโลกแห่งการเร่งรีบกับหน้าที่การงานจึงตกเป็นเหยื่อต่อสภาวะการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นโดยไม่รู้ตัว เพราะขาดการพัฒนาปัญญาในการคิดวิจารณ์ญาณที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานทางปัญญาต่อการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสของมนุษย์ พระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าล้วนมุ่งเน้นการพัฒนาความรู้เพื่อสร้างปัญญาให้เป็นเครื่องมือสำคัญในทุกกระบวนการแห่งความเป็นไปของชีวิต นำพาชีวิตมุ่งสู่เป้าหมายสูงสุดตามคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นคือ “พระนิพพาน” การตรัสรู้ธรรมด้วยปัญญาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ทรงเป็นแบบอย่างและเป็นการประกาศศักยภาพอันยิ่งใหญ่ของมนุษย์ในการแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาปัญญาสูงสุดให้กับชีวิต ธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้มีมากมาย แต่ทรงสั่งสอนในเรื่องความทุกข์และหลักธรรมสร้างปัญญาเพื่อความดับทุกข์ของชีวิตเท่านั้น ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ปัญญา โลกสมบัติ สุขโสด” หมายถึง ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก และพุทธโอวาทที่ทรงประกาศตลอด 45 ปีนั้น ย่อลงในปัจฉิมโอวาทเพียงบทเดียว คือ ความไม่ประมาท ให้มีสติสัมปชัญญะและมีปัญญาเฉลียวฉลาดในการดำเนินชีวิตอยู่ท่ามกลางโลกไร้พรมแดนที่เปลี่ยนแปลงไม่เคยหยุดนิ่งแม้ชั่วขณะ

พระพุทธเจ้ามักจะสอนให้พิจารณาหรือเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ ด้วยปัญญา และได้พยายามปรับเปลี่ยนแนวคิดที่เข้าข่ายถูกศกยภาพความเป็นมนุษย์และย่ำยีคุณค่าความเป็นมนุษย์ให้เป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องเหมาะสม จุดที่เน้นมากก็คือ ความเชื่อเชื่อมั่นในการพัฒนาตามศกยภาพความเป็นมนุษย์คำว่า ศกยภาพ ดังกล่าว สื่อถึงสมรรถนะของมนุษย์ว่าสามารถทำอะไรได้บ้าง การลงมือทำจึงเป็นสิ่งที่สื่อถึงศกยภาพของมนุษย์และแน่นอนว่า สิ่งที่เป็นเกณฑ์ชี้วัดความมีศักดิ์ศรีของมนุษย์ได้ดีที่สุดก็คือพฤติกรรมการกระทำ ด้วยคุณสมบัติของปัญญาเปรียบได้กับแสงสว่างส่องทางชี้บอกทางให้แก่บุคคลซึ่งบุคคลควรได้รับการพัฒนาจนเกิดความรู้รู้ตัว รู้เหตุรู้ผล รู้คิดรู้พิจารณา รู้ตามความเป็นจริง ผู้ที่บรรลุเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนาที่ท่านเรียกว่า บุคคลที่พัฒนาตนแล้ว หรือมีตนอันพัฒนาแล้ว มีตนอันฝึกแล้ว ผู้มีปัญญาย่อมมีวิถีทางดำเนินชีวิตที่ดีที่ถูกต้อง เป็นผู้พร้อมจะรับฟังคำสั่งสอนแนะนำจากผู้อื่นเพราะผู้รู้เป็นผู้ที่ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา เป็นคนตรง ผู้มีปัญญาเปรียบดังผู้มีรัตนะ เพราะปัญญามีคุณค่าที่ประเสริฐอย่างยิ่งเปรียบเหมือนผู้มีทรัพย์อยู่ภายในที่ไม่มีผู้ใดสามารถขโมยหรือช่วงชิงไปได้

ความหมาย ความสำคัญ และองค์ประกอบของปัญญา

ศกยภาพด้านความคิดหรือปัญญาของมนุษย์นับว่า เป็นศกยภาพที่ยิ่งใหญ่ของมนุษย์ที่ทำให้มนุษย์สามารถมีอำนาจเหนือสิ่งอื่นในโลกได้เพราะแท้ที่จริงแล้ว ความคิด คือ พลังงานสูงส่งที่สุดที่มนุษย์รู้จัก ด้วยพลังความคิดนี้เอง ที่ทำให้มนุษย์สามารถสกัดผลของความกลัวที่ตกทอดกันมาเป็นระยะชั่วอายุคน โดยอาศัย ความเห็นชอบด้วยตนเองจึงทำให้เรค้นพบว่า ความกลัว คือ สาเหตุสำคัญที่สุดของการพัฒนาตนเองให้พ้นจากปัญหาต่างๆ คนที่สามารถเอาชนะความกลัวจึงสามารถบรรลุความสำเร็จได้ แม้จะมีปัญหาอุปสรรคมาขวางกั้นอยู่ก็ตาม ปัญญาจึงเป็นจุดเริ่มต้นของจิตวิญญาณ คำว่า ปัญญา คือ ความรู้ทั่ว ปรินิพพานรู้เหตุผลความรู้เข้าใจที่ชัดเจน ความสามารถในการแยกแยะ ดี ชั่ว คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการความรู้ในกองสังขาร มองเห็นตามความเป็นจริง เมื่อสรุปความแล้ว ปัญญาที่แท้จริงในพระพุทธศาสนานั้นมี 4 นัย ที่สำคัญที่ต้องรู้จัก คือ

1) ปัญญาที่เป็นองค์ความรู้ในเรื่องของเหตุและผลของสิ่งนั้นๆ ซึ่งในที่นี้หมายถึง รู้ถึงโครงสร้าง รู้ถึงองค์ประกอบ รู้ที่มาที่ไป รู้เหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

2) ปัญญาที่รู้ถึงคุณค่าและความหมายของสิ่งนั้นๆ ทั้งในส่วนที่เป็นคุณ โทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ที่มีต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม

3) ปัญญาที่รู้จักเข้าไปทำหน้าที่จัดแจงจัดสรรจัดการหรือเข้าไปทำหน้าที่และเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้นๆ ได้อย่างถูกต้อง

4) ปัญญาที่รู้เท่าทันความเป็นจริงในกองสังขาร ซึ่งในที่นี้ หมายถึง รู้เท่าทันในความเป็นไตรลักษณ์ (อนิจจัง, ทุกขัง, อนัตตา = ความเปลี่ยนแปลง, ความทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้, ความไม่ใช่ตัวตน) ของสิ่งต่างๆ ที่เป็นของปรุงแต่ง ซึ่งจะมีผลทำให้จิตมีความเป็นอิสระไม่มีความบีบคั้นและไม่เกิดความประมาท ไม่ยึดมั่นถือมั่นแม้ในความรู้ที่มีนั้น และพร้อมที่จะปรับปรุงความรู้ต่างๆ ให้ดีขึ้นก้าวหน้าขึ้นตลอดเวลา (ที.ปา. 11/228/231)

ฉะนั้น มนุษย์จึงต้องอาศัยปัญญาเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต ให้ปราศจากความทุกข์มากที่สุด ให้สามารถอยู่รอดอย่างดีงาม มีความสุข มีความเข้าใจในเหตุผล ดีชั่ว รู้คิด รู้วินิจฉัย และรู้ที่จะจัดการ สิ่งใดเป็นประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ การเรียนรู้เป็นความหมายหนึ่งของการศึกษา ที่จะฝึกตัวเอง พัฒนาชีวิตตนเอง ให้มีความสามารถที่จะเป็นอยู่ได้อย่างดีซึ่งชีวิตของมนุษย์นั้นโดยปกติจะสัมพันธ์กับโลกใน 3 ด้าน คือ (1) ด้านพฤติกรรม หมายถึงความสัมพันธ์กับผู้อื่น เพื่อนมนุษย์สรรพสัตว์ด้วยตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ (2) ด้านจิตใจหมายถึง ความสัมพันธ์ในการแสดงออกทางกายและวาจาของตนเองและผู้อื่น สุดท้ายทาง (3) ด้านปัญญา เป็นการแสดงออกทางด้านความเห็น ความเข้าใจ การพิจารณาในเหตุผล ซึ่งจะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ทั้ง 3 ด้านนี้มีผลต่อเราทุกคนในการดำเนินชีวิต หากขาดปัญญาเสียแล้วการเป็นอยู่ที่ต้องสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่มีองค์ประกอบ 3 ด้านก็อาจจะนำมาซึ่งความทุกข์ที่ไม่สามารถควบคุม สติสัมปชัญญะและอารมณ์ได้ “ปัญญาจะเป็นตัวชี้ นำ บอกทาง ให้แสงสว่างขยายขอบเขต ปรับแก้จิตใจและพฤติกรรม และปลดปล่อยให้หลุดพ้นจากปัญหาหรือทุกข์” เมื่อปัญญาถูกพัฒนาขึ้นจนเห็นแจ้งตามความเป็นจริงของสรรพสิ่งทั้งปวง (ขั้นบรรลุนิพพาน) จนสามารถคลายจากความยึดมั่นถือมั่นในรูปร่างกายจิตใจได้อย่างแท้จริงแล้ว ย่อมเข้าถึงความสุขสงบสันติเป็นอิสระจากเครื่องพันธนาการทั้งปวงของโลกจะเข้าถึงความสุขสงบอย่างแท้จริง ด้วยการฝึกอบรมปัญญาให้พัฒนาขึ้นตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

การพัฒนาศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง

ศรัทธาในกระบวนการพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนานั้น หมายถึง ความเชื่อมั่น ความซาบซึ้ง ด้วยความมั่นใจในเหตุผลเท่าที่ตนสามารถพิจารณาเห็นได้ โดยมีเหตุผลว่า จุดหมายหรือเป้าหมายที่อยู่ข้างหน้าเป็นไปได้จริงและมีคุณค่าควรที่จะไปให้ถึง ศรัทธาจึงเป็นบันไดขั้นแรกที่จะนำไปสู่ปัญญาหรือความรู้ ซึ่งตรงข้ามกับศรัทธาที่เป็นแบบมอหะ มอหะความไว้วางใจให้กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยไม่คิดหาเหตุผล ดังนั้น ศรัทธาที่ดี จึงเป็นศรัทธาที่นำไปสู่ความเชื่อที่ถูกต้อง 4 ประการ คือ

- 1) ความเชื่อมั่นในศักยภาพในการเข้าถึงอิสรภาพที่แท้จริงของมนุษย์ (ตถาคตโพธิสัตถา)
- 2) ความเชื่อมั่นในกฎการกระทำ (กัมมสัทธา)
- 3) ความเชื่อมั่นในผลของการกระทำ (วิปากสัทธา)
- 4) ความเชื่อมั่นว่ามนุษย์ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำและผลของการกระทำนั้น (กัมมัสมกตาสัทธา)

ปัญญา หมายถึง ความรู้ หรือความหยั่งรู้เหตุผล ปัญญาที่ถูกต้องในกระบวนการพัฒนามีลักษณะ 3 ประการ คือ

- 1) ความรู้จักเหตุแห่งความเสื่อมและโทษของความเสื่อม (อปายโกศล)

- 2) ความรู้จักเหตุแห่งความเจริญและประโยชน์ของความเจริญ (อายุโกศล)
- 3) ความรู้จักวิธีการละเหตุแห่งความเสื่อมและวิธีการสร้างเหตุแห่งความเจริญ (อุปายโกศล)

จากการที่พระพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้องดังกล่าวข้างต้น พระพุทธศาสนาจึงได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งเหตุผล หรือเป็นศาสนาแห่งปัญญา ที่เปิดโอกาสให้ทุกคนได้ใช้สติปัญญาคิดเห็นของตนพิจารณาอย่างเต็มที่ก่อนแล้วจึงค่อยเชื่อ

ศรัทธาที่เกิดจากปัญญา

ศรัทธาหรือความเชื่อเป็นสื่อนำไปสู่ปัญญา นั่นก็คือเมื่อเกิดความเชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็เป็นสิ่งจูงใจให้เกิดความสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าหาเหตุผล จึงเป็นกระบวนการในการพัฒนาปัญญา กล่าวโดยสรุปดังนี้

- 1) ศรัทธาเป็นเพียงขั้นหนึ่งในกระบวนการพัฒนาปัญญา และกล่าวว่าเป็นขั้นต้นที่สุด
- 2) ศรัทธาที่พึงประสงค์ คือต้องเป็นความเชื่อที่มีปัญญารองรับ เป็นความเชื่อที่มีเหตุผล
- 3) ศรัทธาที่ใช้อารมณ์ เป็นความเชื่อที่มั่วเมา เป็นสิ่งที่ต้องกำจัดหรือแก้ไขให้ถูกต้อง
- 4) ศรัทธาที่มุ่งหมายในกระบวนการพัฒนาปัญญานั้น เป็นศรัทธาที่กระตุ้นให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น อยากพิสูจน์ความจริงจึงมุ่งมั่นที่จะค้นหาความรู้

อยากเห็น อยากพิสูจน์ความจริงจึงมุ่งมั่นที่จะค้นหาความรู้

5) คุณประโยชน์ของศรัทธามี 2 ลักษณะคือ ศรัทธาเป็นปัจจัยให้เกิดปิตซึ่งทำให้เกิดความสงบเยือกเย็นนำไปสู่สมาธิและปัญญาในที่สุด และศรัทธาทำให้เกิดความเพียรพยายามที่จะปฏิบัติ มุ่งมั่นค้นหาความรู้ที่เกิดจากความเชื่อนั้นๆ ให้รู้แจ้งเห็นจริง นำไปสู่ปัญญาในที่สุด

6) ศรัทธาเป็นไปเพื่อปัญญา เมื่อเกิดศรัทธาต่อเรื่องใดๆ สิ่งใดๆ ก็ตาม ก็คิดเห็นเหตุผล หรือค้นหาความจริงนั้นๆ ดังนั้น ศรัทธาจึงส่งเสริมค้นคิดหาเหตุผล ด้วยความพึงพอใจและเต็มใจ การขอร้องให้เชื่อก็ดี การบังคับให้ยอมรับความจริงตามที่กำหนดก็ดี การขู่ให้เชื่อก็ดี เป็นวิธีการที่ไม่ใช่สิ่งที่ก่อให้เกิดศรัทธา

- 7) ในการพัฒนาปัญญา อาจกำหนดขั้นตอนที่จัดว่าเป็นระยะของศรัทธาได้ดังนี้ คือ

- (1) สร้างทัศนคติที่มีเหตุผล ไม่เชื่อหรือยึดถือสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามหลักกาลามสูตร
- (2) ยินดีรับฟังหลักการ ทฤษฎี คำสอน ความคิดเห็นต่างๆ ด้วยใจเป็นกลาง คิดพิจารณาถึงข้อเท็จจริง

ข้อเท็จจริง

(3) พิจารณาหาเหตุผล รู้จักคิดวิเคราะห์ พิจารณาถึงที่มาของหลักการ ทฤษฎี คำสอน ความคิดเห็นต่างๆ

(4) นำมาคิดวิเคราะห์ ทดสอบหรือทดลองด้วยเหตุผล จนเกิดความมั่นใจว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องแท้จริง

(5) เมื่อมีข้อเคลือบแคลงสงสัย ก็สามารถสอบถามหรือศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมเพื่อให้ได้ความรู้ที่แท้จริง (อภิ.วิ. 35/822/443)

การจัดการเรียนรู้ตามหลักปัญญา 3

ในปัจจุบันโลกของการจัดการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ ได้เดินทางมาถึงจุดที่หลายคนต่างตระหนักและเห็นพ้องร่วมกันว่า ต้องมีการทบทวนสร้างใหม่ขนานใหญ่ การศึกษาวิชาการนอกตัวเพียงอย่างเดียว ไม่สามารถแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ต่างๆ และไม่สามารถนำพาสังคมไปสู่สุขภาวะได้ การแสวงหาทางเลือกให้กับสังคมและมนุษยชาติ โดยมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพด้านในของมนุษย์ ทั้งในเรื่องจิตใจและปัญญานั้น จะทำให้มนุษย์สามารถก้าวพ้นขอบเขตของศาสตร์ต่างๆ ที่ตายตัว เสมือนการต่อยอดความรู้ที่มีอยู่เดิม โดยเพิ่มศักยภาพของความเป็นมนุษย์ในสายอาชีพและวงการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นแพทย์ นักการ

สาธารณสุข นักวิทยาศาสตร์ นักการศึกษา นักพัฒนา นักบริการ สถาปนิก วิศวกร นักธุรกิจ สื่อมวลชน และอื่นๆ ให้มากขึ้น อันจะเป็นการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมอย่างที่เป็นในปัจจุบัน

จากปรากฏการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นกับคน และจากมหาวิทยาลัยทั่วทุกมุมโลก ในการสอดแทรก เรื่องการพัฒนาจิตและปัญญาเข้าไปในบทเรียน บ่งบอกถึงกระแสการเปลี่ยนแปลงของมนุษยชาติ ที่หัน มาสนใจในเรื่องการพัฒนาศักยภาพของคนในสังคม ให้มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์มากขึ้น เป็นที่มาของ Contemplative Education ซึ่งได้ให้คำจำกัดความหมายในภาษาไทยไว้ว่า จิตตปัญญาศึกษา อันเป็น กระบวนการพัฒนาจิตและปัญญาอย่างรอบด้าน เป็นวิทยาศาสตร์ อันสอดคล้องตามหลักพระพุทธศาสนา เรื่องของปัญญา 3 ประการ คือ (อภิ.วิ. 35/804/438)

1) สุตมยปัญญา : ปัญญาหรือความรู้ที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียน กล่าวคือสุตมยปัญญา ถือเป็นการเข้าถึงซึ่งปัญญาในระดับเบื้องต้น ด้วยการศึกษาล่าเรียนด้วยตนเองในด้านต่างๆ ทั้งการอ่าน ตำราด้วยตนเอง และการสดับรับฟังจากคณาจารย์ รวมถึงการศึกษาล่าเรียนจากสื่ออื่นที่เข้าถึงได้

หลักการสอนการฟัง กระบวนการฟังเป็นสิ่งสำคัญมากในการสื่อสาร โดยเฉพาะในการจัด กิจกรรมการเรียนรู้ในสาระต่างๆ เพื่อให้กระบวนการฟังเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพนั้นผู้วิจัยขอเสนอ แนวทางการสอนหลักการฟังที่ดีจากนักวิชาการต่างๆ ดังนี้

ล็อคค์ (Locke) ได้กล่าวถึงกลวิธีการสอนฟังที่มีประสิทธิภาพ ดังนี้ (Locke. 2013 : 102)

(1) เน้นจุดที่สำคัญ คือ ผู้สอนดึงความสนใจไปสู่พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องโดยการสนทนาเกี่ยวกับ ความสำคัญของสิ่งที่ฟัง และอธิบายได้ถึงเหตุผลที่ผู้เรียนจำเป็นต้องฟัง

(2) การสร้างแบบจำลอง คือ ผู้สอนแสดงพฤติกรรมที่ต้องการให้ผู้เรียนเรียนรู้ เช่น ประมวล ตามจังหวะเพลง คำ หรือวลี วิธีการเลียนแบบเป็นการสอนและการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ

(3) การกระตุ้น คือ ผู้สอนกระตุ้นและกำกับให้ผู้เรียนตอบสนองพฤติกรรมที่เหมาะสมกับตัว ผู้เรียน โดยการถามคำถามจากสิ่งที่ฟัง

ฮาร์เมอร์ (Harmer) ได้กล่าวถึงหลักสำคัญในการสอนการฟังผู้เรียนไว้ ดังนี้

(1) การใช้เทปบันทึกเสียงในการสอน การใช้เทปบันทึกเสียงในการสอนฟังนั้น แม้ว่าเทปบันทึกเสียง จะเนื้อหาดีแค่ไหน แต่หากเสียงที่บันทึกมาไม่มีคุณภาพหรือเครื่องเล่นเทปเล่นเร็วหรือช้า เกินไป สิ่งที่จะ ฟังก็จะไม่เกิดประโยชน์ต่อผู้เรียน

(2) การเตรียมความพร้อมเป็นสิ่งสำคัญ ผู้เรียนและผู้สอนจำเป็นต้องมีการเตรียมความพร้อมก่อน การเรียนการสอนฟัง สำหรับผู้สอนนั้นจะต้องฟังเทปบันทึกเสียงทั้งหมดก่อนทำการสอนเสมอ ซึ่งเป็นการ เตรียมความพร้อมรับมือกับปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาด้านเสียง ปัญหาด้านสำเนียง เป็นต้น

(3) การฟังเพียงครั้งเดียวไม่เพียงพอ ควรเปิดเสียงเนื้อหาให้ผู้เรียนฟังมากกว่าหนึ่งครั้ง เพราะผู้เรียนต้องการฟังอีกครั้งเพื่อเก็บรายละเอียดที่ตกหล่นจากการฟังในครั้งแรก

(4) ผู้เรียนควรได้รับการกระตุ้นให้ตอบสนองต่อเนื้อหาไม่ใช่เพียงแค่ภาษาที่ฟัง สิ่งสำคัญ สำหรับการฟัง คือ การเข้าใจความหมายและจุดมุ่งหมายของสิ่งที่ฟังได้ โดยผู้สอนถามคำถามเพื่อ ตรวจสอบความเข้าใจของผู้เรียนว่าเป็นไปตามที่ต้องการหรือไม่

(5) การฟังแต่ละขั้นต้องมีการะงานที่แตกต่างกัน ในการฟังเนื้อหาแต่ละขั้นควรเตรียมภาระ งานที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งในขั้นแรกของการฟังภาระงานไม่ควรยากหรือง่ายเกินไปแต่มุ่งให้ผู้เรียน เข้าใจและตอบ สอนได้ และช่วยให้ผู้เรียนกระตือรือร้นในการเรียน ส่วนภาระงานในการฟังจะมุ่งเน้น เนื้อหา ภาษา การออกเสียง และอื่นๆ

(6) การทำภาระงานเพื่อความเข้าใจเนื้อหาที่ฟัง หลังจากการฟังผู้เรียนจะใช้เวลาในการทำภาระงาน ผู้สอนควรให้เวลาผู้เรียนได้ใช้ความรู้ความสามารถในการทำภาระงานอย่างเต็มที่

แวนเดอร์กริฟ (Vandergrift) ได้นำเสนอหลักการสอนฟังจากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการฟัง ดังนี้

(1) ข้อจำกัดของหน่วยความจำที่ทำงานสนับสนุนให้ผู้เรียนควรฟังเรื่องที่เกี่ยวข้อง โดยตรงกับเนื้อหา และภาระงาน หากมีการจัดการที่ย่างยากจะทำให้ดึงดูดความสนใจของผู้เรียนจากเป้าหมายหลักของเนื้อหาที่ฟังไป

(2) คำบรรยายได้ภาพ คำอธิบายประกอบ และโปรแกรมคอมพิวเตอร์ที่ลดระดับ การพูดให้ช้าลงอาจเป็นประโยชน์ในการพัฒนาทักษะการจำคำศัพท์และการเรียนรู้คำศัพท์ แต่มีข้อสนับสนุนว่าผู้เรียนจะไม่สามารถใช้ได้ในการสนทนาในสถานการณ์จริงจึงจำเป็นต้องฟังพาปัจจัย บริบทที่เกี่ยวข้องเพื่อพัฒนาทวิวิธีในการฟัง

(3) การเห็นภาพขณะฟัง ภาพช่วยให้พัฒนาไปเป็นความจำระยะยาว เพิ่มความสนใจและจดจ่อในรายละเอียดอื่นๆ

(4) บริบทเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับการฟัง ผู้ฟังใช้ข้อมูลใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ได้ยิน เพื่อจัดการข้อมูลและตีความสิ่งที่ได้ฟัง

(5) วิธีการและกลยุทธ์ที่ใช้ในการเรียนการสอนฟังกับผู้เรียนระดับเริ่มต้น ควรเริ่มจากการสร้างความเชื่อมั่น เพิ่มการรับรู้การฟัง และช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ที่จะผสมผสานวิธีการฟัง

จากแนวคิดดังกล่าวสรุปได้ว่า การฟังที่ดีนั้นต้องเน้นความสนใจของตัวเองกับสิ่งที่ฟัง อาจจะเน้นเป็นประเด็นย่อย เป็นเรื่องสั้น หรือเรื่องเล่าประกอบการฟังก็ได้ เพื่อให้วิธีการฟังนั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งแนวทางนี้จะเป็แนวทางในการเรียนรู้ขั้นอื่นๆ อีกต่อไป

2) จินตามยปัญญา : ปัญญาหรือความรู้อันเกิดจากการคิดวิเคราะห์ กล่าวคือจินตามยปัญญา เป็นการได้มาซึ่งปัญญาชั้นกลางโดยใช้พื้นฐานปัญญาที่ได้รับจากการศึกษาเล่าเรียนในขั้นสุดมยปัญญา คือ การนำองค์ความรู้ที่ได้จากตำราเรียน หรือจากคณาจารย์ผู้สอนมาคิดวิเคราะห์ หาเหตุ หาผลหาข้อเท็จจริง อันที่จะเป็นไปได้ โดยไร้ซึ่งอคติโน้มเอียงในตำราและผู้สอน โดยให้ยึดหลักธรรมที่เรียกว่า กาลามสูตร 10 ประการ คือ ฟังอย่าเชื่อเพราะฟังตามกันมา อย่าเชื่อเพราะถือปฏิบัติสืบๆ กันมา อย่าเชื่อเพราะการเล่าลือ อย่าเชื่อเพราะอ่านในตำรา อย่าเชื่อเพราะเพราะคิดด้วยตนเอง อย่าเชื่อเพราะการคาดเดา อย่าเชื่อเพราะมีเหตุผลประกอบ อย่าเชื่อเพราะมีทฤษฎีที่คนอื่นกล่าวไว้ อย่าเชื่อเพราะรูปลักษณ์ อย่าเชื่อเพราะเขาเป็นครูเรา หรือใช้หลักธรรมอื่นที่เป็นพื้นฐานสำคัญของปัญญา คือ โยนิโสมนัสสิการ

การคิด (Thinking) หมายถึง การทำงานของกลไกสมอง ที่เกิดจากสิ่งเร้าตามสภาพต่างๆ เพื่อทำให้เกิดจินตนาการ เพื่อนำไปแก้ปัญหา หาคำตอบ ตัดสินใจ ซึ่งก่อให้เกิดทั้งพฤติกรรมทั้งภายในและภายนอกจิตใจสำหรับการดำเนินชีวิต ถ้าไม่คิดก็ไม่สามารถที่จะทำในเรื่องต่างๆ ได้ ประเภทของการคิดสามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

(1) ทักษะการคิด คือ ความคิดของแต่ละคนจะไม่เหมือนกัน ในการคิดสิ่งเดียวกันอาจจะคิดไปคนละแบบ ซึ่งบางทีการคิดของคนก็มีตรงกันบ้างแต่ก็ยังมีข้อแตกต่างในความเหมือนนั้นถือว่าเป็นการคิดของสมอง มนุษย์สามารถคิดได้ในหลายแบบแตกต่างกันไปและเมื่อมนุษย์คิดแล้วสามารถทำได้ เราเรียกสิ่งนั้นว่าทักษะหรือทักษะการคิดที่เกิดจากการเรียนรู้

(2) ลักษณะการคิด คือ การคิดที่เป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคลโดยอาศัยปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้เราเกิดการคิดขึ้นมาได้ สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ 1) การคิดอย่างไม่มีเป้าหมาย เป็น

การคิดไปเรื่อยๆ ไม่มีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของการคิด 2) การคิดอย่างมีเป้าหมาย เป็นการคิดที่มีประโยชน์และมีคุณภาพมากกว่าการคิดแบบแรก

(3) กระบวนการคิด คือ การคิดที่คิดอย่างเป็นขั้นตอนเพื่อประมวลสิ่งต่างๆ ที่เราคิดออกมาให้ได้ตามที่เรากำลังต้องการหรือความจุดประสงค์ในสิ่งนั้นๆ ทักษะความคิดหลายๆ ด้านเข้ามาผสมผสานกัน กระบวนการคิดจึงต้องมีขั้นตอน และมีความละเอียดจึงจะทำให้พบแนวทางในการแก้ปัญหา คำตอบหรือข้อสรุปของความคิดแต่ละครั้ง อาจกล่าวได้ว่า กระบวนการคิดเป็นเรื่องของการใช้ทักษะความคิดระดับสูง

ศศิมา สุขสว่าง (2564) ได้ให้ความหมายของการคิดและทักษะการคิด (Thinking Skill) มีรูปแบบต่างๆ ได้แก่

(1) การคิดสร้างสรรค์ (Creative Thinking) หมายถึง กระบวนการคิดในรูปแบบใหม่ๆ ความสามารถในการรับรู้ความคิดใหม่ๆ และนวัตกรรมโดยแยกออกจากความคิดทฤษฎีและขั้นตอนการทำงาน มันเกี่ยวข้องกับการวางสิ่งต่างๆ ด้วยกันในรูปแบบใหม่และจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์มักเรียกกันว่า “การคิดนอกกรอบ”

(2) การคิดเชิงวิเคราะห์ (Analytical Thinking) หมายถึง กระบวนการคิดในรายละเอียด ความสามารถในการแยกแยะส่วนต่างๆ ออกเป็นส่วนพื้นฐาน หรือส่วนย่อยๆ เพื่อตรวจสอบและวิเคราะห์ความเชื่อมโยง หรือความสัมพันธ์ของส่วนประกอบต่างๆ เป็นการคิดในเชิงตรรกะทีละขั้นตอนเพื่อแบ่งระบบข้อมูลขนาดใหญ่ออกเป็นส่วนๆ เพื่อมาวิเคราะห์หาสาเหตุ หรือเป้าหมายที่ต้องการ

(3) การคิดเชิงอย่างมีเหตุผล (Critical Thinking) หมายถึง กระบวนการคิดโดยใช้วิจารณ์ญาณ หรือการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลรอบด้าน โดยใช้เหตุผลในการวิเคราะห์ประเด็น รวมทั้งการรวบรวมข้อมูลต่างๆ รอบด้าน การสำรวจองค์ประกอบอื่นๆ ที่อาจมีอิทธิพลต่อข้อสรุป เพื่อตรวจสอบพิจารณา ตัดสิน และประเมินความถูกต้อง หรือสิ่งที่เป็นประเด็นในขณะนั้นๆ ให้แม่นยำ

(4) การคิดเชิงกลยุทธ์ (Strategic Thinking) หมายถึง กระบวนการคิด โดยการวิเคราะห์และประเมินเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง และแนวทางการปฏิบัติ เพื่อตัดสินใจให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด โดยเฉพาะในปัจจุบันที่สถานการณ์ของโลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

(5) การคิดเชิงบวก (Positive Thinking) หมายถึง กระบวนการคิดและเข้าใจในสิ่งที่เป็นทั้งด้านบวกและด้านลบ แล้วหาเรื่องราวดีๆ หรือมุมมอง ในเหตุการณ์หรือสิ่งต่างๆ ที่ได้พบเจอ เพื่อยอมรับ เรียนรู้ ปรับปรุงแก้ไข และให้เราเติบโตขึ้น

(6) การคิดเชิงนวัตกรรม (Innovative Thinking) หมายถึงกระบวนการคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ และนวัตกรรม จากทักษะและกระบวนการคิดแบบต่างๆ ที่มีประโยชน์ต่อผู้คน สังคมโลกออกมาเป็นรูปธรรม และสามารถต่อยอดในเชิงพาณิชย์ได้

(7) การคิดเชิงระบบ (System Thinking) หมายถึง กระบวนการคิดอย่างเป็นขั้นตอน การมองภาพรวมอย่างเป็นระบบ มีส่วนประกอบย่อยๆ มีขั้นตอน และรายละเอียดแยกย่อยออกมา และเชื่อมโยงกับระบบต่างๆ

3) ภาวนามยปัญญา : ปัญญาหรือความรู้อันเกิดจากฝึกฝน หรือลงมือปฏิบัติ เป็นการได้มาซึ่งปัญญาระดับสุดท้าย โดยใช้องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาเล่าเรียน และคิดวิเคราะห์จนได้ข้อเท็จจริงในสิ่งนั้น แล้วนำแนวทางเหล่านั้นมาใช้ในการปฏิบัติจริง

กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ผู้เรียนได้ลงมือกระทำ (Active Learning) เป็นกระบวนการคิดเกี่ยวกับสิ่งที่เขาได้กระทำลงไป ซึ่งเป็นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ภายใต้สมมติฐานพื้นฐาน 2 ประการ คือ (1) การเรียนรู้เป็นความพยายามโดยธรรมชาติของมนุษย์ และ (2) แต่ละบุคคลมีแนวทางในการเรียนรู้ที่

แตกต่างกัน โดยผู้เรียนจะถูกเปลี่ยนบทบาทจากผู้รับความรู้ (Receive) ไปสู่การมีส่วนร่วมในการสร้างความรู้ (Co-Creators) Active Learning เป็นกระบวนการเรียนการสอนอย่างหนึ่ง แปลตามตัวก็คือเป็นการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ หรือการลงมือทำซึ่ง “ความรู้” ที่เกิดขึ้นก็เป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ กระบวนการในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ผู้เรียนต้องได้มีโอกาสลงมือกระทำมากกว่าการฟังเพียงอย่างเดียว ต้องจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้การเรียนรู้โดยการอ่าน, การเขียน, การโต้ตอบ และการวิเคราะห์ปัญหา อีกทั้งให้ผู้เรียนได้ใช้กระบวนการคิดขั้นสูง ได้แก่ การวิเคราะห์, การสังเคราะห์, และการประเมินค่า ดังกล่าวนั้นเองหรือพูดให้ง่ายขึ้นมาน้อย ก็คือหากเปรียบเทียบความรู้เป็น “กับข้าว” อย่างหนึ่งแล้ว Active Learning ก็คือ “วิธีการปรุง” กับข้าวชนิดนั้น

องค์ประกอบการสอนตามพุทธวิธีการสอน

เนื้อหาเกี่ยวกับองค์ประกอบการสอนนั้น สามารถแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ 1) เนื้อหาที่ใช้สอน 2) เนื้อหาเกี่ยวกับด้านผู้เรียน 3) เนื้อหาเกี่ยวกับผู้สอน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) เกี่ยวกับเนื้อหาหรือเรื่องที่สอน

(1) สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจได้ยาก หรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ ตัวอย่างที่เห็นชัด คือ อริยสัจ ซึ่งทรงเริ่มสอนจากความทุกข์ ความเดือดร้อนปัญหาชีวิตที่คนมองเห็นและประสบอยู่โดยธรรมดา รู้เห็นประจักษ์กันอยู่ทุกคนแล้ว ต่อจากนั้นจึงสาวหาเหตุที่ยากลึกซึ้งและทางแก้ไขต่อไป

(2) สอนเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับขั้น และต่อเนื่องกันเป็นสายลงไป อย่างที่เรียกว่า สอนเป็นอนุพุทธิกถา ตัวอย่างก็คือ อนุพุทธิกถา ไตรสิกขา พุทธโอวาท 3 เป็นต้น

(3) ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ก็สอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเอง อย่างที่เรียกว่าประสบการณ์ตรง เช่น ทรงสอนพระนันทะที่คิดถึงคู่รักคนงาม ด้วยการทรงพาไปชมนางฟ้า นางอัปสรเทพธิดาให้เห็นกับตา เรื่องอาจารย์ติศาปาโมกข์ให้หมอชีวกทดสอบตัวเอง เรื่องนามสัทธิดาตก หรืออย่างที่ทำให้พระเพ่งดูความเปลี่ยนแปลงของดอกบัว เป็นต้น

(4) สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง อยู่ในเรื่อง มีจุด ไม่กววน ไม่ไขว้เขว ไม่ออกนอกเรื่อง

(5) สอนมีเหตุผล ตรงตามเห็นจริงได้ อย่างที่เรียกว่า สนิทาน

(6) สอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผลไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก เหมือนอย่างที่พระพุทธเจ้าเมื่อประทับอยู่ในป่าประดู่ลายใกล้ เมืองโกสัมพีนครได้ทรงหยิบใบไม้ประดู่ลายเล็กน้อยใส่ภาพระหัตถ์ แล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ใบประดู่ลายในพระหัตถ์กับใบป่า ไหนจะมากกว่ากัน ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ใบป่ามากกว่าจึงตรัสว่า สิ่งที่พระองค์ตรัสรู้แต่มิได้ทรงสอน เหมือนใบประดู่ลายในป่า ส่วนที่ทรงสั่งสอนน้อยเหมือนใบประดู่ลายในพระหัตถ์และตรัสแสดงเหตุผลในการที่มิได้ทรงสอนทั้งหมดเท่าที่ตรัสรู้ไว้ เพราะสิ่งเหล่านั้นไม่เป็นประโยชน์ มิใช่หลักการดำเนินชีวิตอันประเสริฐไม่ช่วยให้เกิดความรู้ถูกต้องที่จะนำไปสู่จุดหมาย คือ นิพพานได้

(7) สอนสิ่งที่มีความหมาย ควรที่เขาย่อยรู้และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเอง อย่างพุทธพจน์ที่ว่าพระองค์ทรงมีพระเมตตา หวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย จึงตรัสพระวาจาตามหลักการเฉพาะของพระพุทธเจ้า ซึ่งทรงเป็นกาลวาที สัจจวาที ภูตวาที อุตถวาที ธรรมวาที วินยวาที อันมี 6 ประการ คือ

- คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส
- คำพูดที่จริง ถูกต้อง แต่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส

- คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่น - เลือกกาลตรัส
 - คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส
 - คำพูดที่จริง ถูกต้อง แต่ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส
 - คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ เป็นที่พอใจของคนอื่น - เลือกกาลตรัส
- (ที.ปา. 11/119)

2) เกี่ยวกับตัวผู้เรียน

(1) ควรคำนึงถึงผู้เรียนและสอนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล อย่างในทศพลญาณข้อ 5 และข้อ 6 ที่อธิบายมาแล้ว เช่น คำนึงถึงจริต 6 อันได้แก่ รากจริต โทสจริต โมหจริต ศรัทธาจริต พุทธิจริต และวิตกจริต และรู้ระดับความสามารถของบุคคลอย่างที่ได้ทรงพิจารณาเมื่อก่อน เสด็จออกประกาศพระศาสนาว่า “เหล่าสัตว์ที่มีฐลีในดวงตาน้อยก็มี ที่มีกิเลสในดวงตามากก็มี ที่มีอินทรีย์แก่กล้าก็มี ที่มีอินทรีย์อ่อนก็มี ที่มีอาการดีก็มี มีอาการทรามก็มี ที่จะสอนให้รู้ได้ง่ายก็มี ที่จะสอนให้รู้ได้ยากก็มี พวกที่ตระหนักรู้ถึงโทษภัยในโลกก็มี ดังมีอุปมาเหมือนดังกอบลูกอุปประทุมหรือกอบุนทริก”

ต่อจากนั้นได้ทรงยกบัว 4 เหล่าขึ้นมาเปรียบ ในที่นี้จะนำไปเทียบกับบุคคล 4 ประเภท ที่พระองค์ตรัสไว้ในที่อื่น ดังนี้

ก. บุคคลผู้รู้เข้าใจได้ฉับพลัน แต่พอยกหัวข้อขึ้นแสดงเท่านั้น เรียกว่า อุคฆฏิตัญญู เทียบกับบัวพินน้ำ แต่พอรับสัมผัสสัมผัสมีตะวัน ก็บาน ณ วันนั้น

ข. บุคคลผู้สามารถรู้เข้าใจได้ ต่อเมื่อท่านอธิบายความพิสดารออกไป เรียกว่า วิปจิตัญญู เทียบกับบัวปริมน้ำจกบานต่อวันรุ่งขึ้น

ค. บุคคลผู้พอจะหาทางค่อยชี้แจงแนะนำใช้วิธีการยกย่องให้เข้าใจได้ต่อไป เรียกว่า เนยยะ เทียบกับบัวงามได้พินน้ำ จกบานในวันต่อไป

ง. บุคคลผู้แก้ปัญหา มีดวงตามืดมิด ยังไม่อาจให้บรรลุคุณวิเศษได้ในชาตินี้ เรียกว่า ปทปรมะ เทียบกับบัวจมใต้น้ำ นำจกเป็นภิกษาแห่งปลาและเต่า

(2) ปรับวิธีสอนผ่อนให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคล อาจใช้ต่างวิธีสอนนี้ เกี่ยวโยงต่อเนื่องมาจากข้อที่ 1

(3) นอกจากคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลแล้ว ผู้สอนยังจะต้องคำนึงถึงความพร้อม ความสูงอม ความแกร่งแห่งอินทรีย์ หรือญาณ ที่ปาลิเรียกว่า ปริปากะ ของผู้เรียนแต่ละบุคคลเป็นรายๆ ไปด้วย ว่าในแต่ละคราวหรือเมื่อถึงเวลานั้นๆ เขาควรจะได้เรียนอะไรและเรียนได้แค่ไหนเพียงไร หรือว่าสิ่งที่ต้องการให้เขารู้นั้น ควรให้เขาเรียนได้หรือยัง เรื่องนี้จะเห็นได้ชัดในพุทธวิธีสอนว่าพระพุทธเจ้าทรงคอยพิจารณาปริปากะของบุคคล เช่น คราวหนึ่งพระพุทธเจ้าประทับหลีกเร้นอยู่ในที่สงัด ทรงดำริว่า “ธรรมเครื่องบ่มวิมุตติของราหุลสูงอมดีแล้ว ถ้ากระไรเราพึงช่วยชักนำเธอในการกำจัดอาสวะให้ยิ่งขึ้นไปอีก” ดังนี้

ครั้นเมื่อเสด็จไปบิณฑบาต เสร็จแล้ว จึงตรัสชวนพระราหุลให้โดยเสด็จไปพักผ่อนกลางวันในป่าอันธวัน เมื่อถึงโคนไม้แห่งหนึ่ง ก็ได้ประทับนั่งลงและทรงสอนธรรมด้วยวิธีสนทนา วันนั้นพระราหุลก็ได้บรรลุอรหัตตผล อีกเรื่องหนึ่ง เมื่อคราวประทับอยู่ 2 องค์กับพระเมฆิยะ ณ จาลิกบรรพต พระเมฆิยะทูลลาไปบิณฑบาตในหมู่บ้านชันทคามในระหว่างทางกลับจากบิณฑบาตมาถึงฝั่งลำน้ำกิมิกาสา ท่านได้เห็นสถานที่ในป่าอันธวันน่ารื่นรมย์ จึงเกิดความคิดว่าเป็นสถานที่ ที่เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร ครั้นกลับถึงจาลิกบรรพต จึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลขออนุญาตลาไปบำเพ็ญเพียร ณ ป่าริมฝั่งน้ำนั้น พระพุทธองค์ทรงทราบว่ายานของพระเมฆิยะยังไม่สูงอมพอที่จะไปบำเพ็ญเพียรอยู่ผู้เดียวให้เกิด

ผลสำเร็จก้าวหน้าขึ้นไปได้ แต่ก็ทรงให้พระเมฆิยะได้บทเรียน จึงมิได้ทรงห้ามทีเดียวแต่ทรงทักท้วงว่า “รอก่อนเถิด เมฆิยะ เราอยู่คนเดียว เธอจงรอนกว่าจะมีภิกษุรูปอื่นมาเสียก่อน” การที่ตรัสดังนี้ก็เพื่อให้รู้สึกรู้ว่าพระองค์มีพระทัยเยื่อใยเมตตาต่อพระเมฆิยะอยู่เป็นแรงค้ำโอบน้อมน้าว เมื่อพระเมฆิยะ มีเหตุขัดข้องอะไรขึ้นจะได้กลับมาเฝ้าพระองค์ ครั้นพระเมฆิยะ กราบทูลคะยั้นคะยอ พระองค์ก็ทรงอนุญาต

ฝ่ายพระเมฆิยะ เมื่อไปอยู่ที่ป่าอัมพวันผู้เดียวแล้ว ต่อมาก็เกิดมือกุศลวิตกขึ้น เพราะญาณของตนยังไม่แก่กล้าสุกหอม ไม่สามารถแก้ไขได้ จึงกลับมาเฝ้าพระพุทธเจ้า และกราบทูลให้ทรงทราบ พระองค์จึงตรัสสอนเรื่องธรรม 5 อย่างที่ช่วยให้เกิดปริพากะแก่ใจวิมุตติ ที่ยังไม่แก่กล้าธรรมเหล่านี้คือ ความมีกัลยาณมิตร 1 ความมีศีล 1 การมีโอกาสได้ยินได้ฟัง ได้ร่วมสนทนาอย่างสะดวกสบายในเรื่องต่างๆ ที่ช่วยชำระจิตใจให้ปลอดโปร่งผ่องใส เช่น เรื่องความเพียร ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ เป็นต้น 1 การบำเพ็ญเพียรสร้างกุศลธรรมอย่างหนักแน่นจริงจัง 1 และมีความมีปัญญา 1 โดยเฉพาะทรงเน้นว่า ความมีกัลยาณมิตร นั้นเป็นพื้นเบื้องต้นอันสำคัญที่จะช่วยให้ได้ทั้งศีล ให้ได้ฟังเรื่องที่ดีงาม ให้ได้บำเพ็ญเพียรและให้ได้ปัญญา เป็นอันว่า ขณะนั้นพระเมฆิยะยังไม่มีปริพากะ ยังไม่พร้อมที่จะออกไปบำเพ็ญเพียรผู้เดียวอย่างที่ตนประสงค์ ยังต้องพึ่งอาศัยกัลยาณมิตรอยู่

(4) สอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ชัดเจน แน่นยำ และได้ผลจริง เช่น ทรงสอนพระจูฬปันถกผู้เฒ่าด้วยการให้นำผ้าขาวไปลูบคลำ เป็นต้น

(5) การสอนดำเนินไปในรูปที่ให้ผู้รู้สึกว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกันในการแสวงหาความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็น ได้ตอบอย่างเสรี หลักการนี้เป็นข้อสำคัญในวิธีการแห่งปัญญา ซึ่งต้องการอิสรภาพในทางความคิด และวิธีนี้ เมื่อเข้าถึงความจริง ผู้เรียนก็จะรู้สึกรู้ว่าตนได้มองเห็นความจริงด้วยตนเอง และมีความชัดเจนมั่นใจ หลักนี้พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นประจำและมักมาในรูปการถามตอบ ซึ่งอาจแยกลักษณะการสอนแบบนี้ได้เป็นดังนี้ คือ

ก. ลอให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นของตนออกมา ชี้ข้อคิดให้แก่เขา ส่งเสริมให้เขาคิดและให้ผู้เรียนเป็นผู้วินิจฉัยความรู้ที่ตนเอง ผู้สอนเป็นเพียงผู้นำชี้ช่องทางเข้าสู่ความรู้ในการนี้ ผู้สอนมักกลายเป็นผู้ถามปัญหา แทนที่จะเป็นผู้ตอบ

ข. มีการแสดงความคิดเห็น ได้ตอบอย่างเสรี แต่มุ่งหาความรู้ ไม่มุ่งแสดงภูมิข่มกัน

(6) เอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจพิเศษเป็นรายๆ ไป ตามควรแก่กาลเทศะและเหตุการณ์ เช่น ชาวนาคนหนึ่งตั้งใจไถแต่กลางคืนว่าจะไปฟังพุทธเทศนาแต่บังเอิญวัวหาย เมื่อไปตามวัวได้แล้ว จึงรีบมา แต่กว่าจะมาถึงได้ก็ช้ามาก เลยคิดว่าทันฟังช่วงท้ายๆ หน่อยก็ยังดี ไปถึงวัดปรากฏว่าพระพุทธเจ้ายังทรงประทับรออยู่หนึ่งๆ ไม่เริ่มแสดง ยิ่งกว่านั้นยังให้จัดอาหารให้เขารับประทานจนอิ่มสบาย แล้วจึงทรงเริ่มแสดงธรรมหรือเรื่องเด็กหญิงชาวบ้านลูกช่างทุกคนหนึ่งอยากฟังธรรมแต่มีงานม้วนกรอด้ายเร่งอยู่ เมื่อทำเสร็จจึงเดินจากบ้านเอาม้วนด้ายไปส่งบิดาที่โรง ผ่านโรงธรรมก็แวะหน่อยหนึ่ง นั่งอยู่แถวหลังสุดของที่ประชุม พระพุทธองค์ก็ยังทรงเอาพระทัยใส่หันไปรับสั่งให้เข้าไปนั่งใกล้ๆ ทักทายปราศรัยและสนทนาให้เกียรติให้เด็กนั้นพูดแสดงความเห็นในที่ประชุมและทรงเทศนาให้เด็กนั้นได้รับประโยชน์จากการมาฟังธรรม

(7) ช่วยเหลือเอาใจใส่คนที่ด้อยที่มีปัญหา เช่น เรื่องพระจูฬปันถกที่กล่าวแล้ว เป็นต้น

ผู้สอนก่อนที่จะเริ่มการสอนควรคำนึงถึงผู้เรียนก่อน โดยการนึกถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ทั้งทางด้านโอกาสในการเรียนรู้ ความถนัด ความสนใจ ความสามารถในการเรียนรู้ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้สอนสามารถทำการออกแบบวิธีการสอนที่เหมาะสมให้กับผู้เรียน ในการสอนนั้นควรเปิดกว้างด้านการแสดง

ความคิดเห็น เพื่อเป็นการรับฟังแนวคิดของผู้เรียนและทำการปรับปรุงวิธีสอนให้กับผู้เรียนอย่างมีประสิทธิภาพได้

3) เกี่ยวกับวิธีการสอน

(1) นำสู่การสอน การเริ่มต้นเป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่งการเริ่มต้นที่ดีมีส่วนช่วยให้การสอนสำเร็จผลดีเป็นอย่างมากอย่างน้อยก็เป็นเครื่องดึงความสนใจ และนำเข้าสู่เนื้อหาได้พระพุทธรูปเจ้าทรงมีวิธีเริ่มต้นที่น่าสนใจมากโดยปกติพระองค์จะไม่ทรงเริ่มสอนด้วยการเข้าสู่เนื้อหาธรรมทีเดียว แต่จะทรงเริ่มสนทนากับผู้ทรงพบหรือผู้มาเฝ้าด้วยเรื่องที่เขาู้เข้าใจดี หรือสนใจอยู่ เช่น เมื่อทรงสนทนากับความทุกข์ก็ทรงเริ่มสนทนาด้วยเรื่องวิธีฝึกช้าง พบชวานาก็สนทนาเรื่องการทำนา

(2) สร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่ง เพลิดเพลินไม่ให้ตึงเครียด ไม่ให้เกิดความอึดอัดใจ และให้เกียรติแก่ผู้เรียน ให้เขามีความภูมิใจในตัว เช่น เมื่อพราหมณ์โสณทัณฑะกับคณะไปเฝ้า ท่านโสณทัณฑะครุ่นคิดวิตกอยู่ในใจว่า

ถ้าเราถามปัญหาออกไปหากพระองค์ตรัสว่า ‘พราหมณ์ ปัญหาข้อนี้ท่านไม่ควรถามอย่างนี้’ ที่ประชุมก็จะหมิ่นเราได้

ถ้าพระสมณโคดมจะพึงตรัสถามปัญหาเรา ถ้าแม้เราตอบไม่ถูกพระทัย หากพระองค์ตรัสว่า ‘พราหมณ์ ปัญหาข้อนี้ ท่านไม่ควรตอบอย่างนี้ ที่ถูกควรแก้อย่างนี้’ ที่ประชุมก็จะหมิ่นเราได้

ถ้ากระไร ขอให้พระสมณโคดมถามปัญหาเราในเรื่องไตรเพท อันเป็นคำสอนของอาจารย์เราเถิด เราจะตอบให้ถูกพระทัยทีเดียว” พระพุทธรูปเจ้าทรงทวยใจพราหมณ์ได้ ทรงดำริว่า “โสณทัณฑะนี้ลำบากใจอยู่ ถ้ากระไร เราพึงถามปัญหาเขาในเรื่องไตรเพทอันเป็นคำสอนของอาจารย์ฝ่ายเขาเองเถิด

แล้วได้ตรัสถามถึงคุณสมบัติของพราหมณ์ ทำให้พราหมณ์นั้นสบายใจ และรู้สึกภูมิใจที่จะสนทนาต่อไปในเรื่องซึ่งตัวเองถือว่าเขารู้ชำนาญอยู่เป็นพิเศษ และพระองค์ก็ทรงสามารถชักนำพราหมณ์นั้นเข้าสู่ธรรมของพระองค์ได้ ด้วยการเลือกป้อนคำถามต่างๆ กับพราหมณ์นั้น แล้วคอยสนับสนุนคำตอบของเขา แล้วนำเข้าสู่แนวที่พระองค์ทรงประสงค์ ในทำนองเดียวกัน เมื่อพบนิโครธบริพาชก ก็ทรงเปิดโอกาสเชิญให้เขาถามพระองค์ด้วยปัญหาเกี่ยวกับลัทธิฝ่ายเขาทีเดียว

(3) สอนมุ่งเนื้อหา มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญ ไม่กระทบตนและผู้อื่น ไม่มุ่งยกตน ไม่มุ่งเสียดีใดๆ แม้เมื่อมีผู้มาทูลถามเรื่องคำสอนของเจ้าลัทธิต่างๆ ว่าของใครคนใดผิดคนใดถูก พระองค์ก็จะไม่ทรงตัดสิน แต่จะทรงแสดงหลักธรรมให้เขาฟัง

บทสรุป

ปัญญานั้นมีทั้งคุณและโทษ การกำหนดแนวทางการสอนจึงมีความสำคัญอย่างมากต่อการพัฒนาผู้เรียน การสอนตามหลักปัญญา 3 ประการ เป็นการสอนที่เน้นการฟัง เน้นการคิด และเน้นการลงมือปฏิบัติจริง (1) สุตมยปัญญา ปัญญาหรือความรู้ที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียน กล่าวคือ สุตมยปัญญา ถือเป็นการเข้าถึงซึ่งปัญญาในระดับเบื้องต้น ด้วยการศึกษาล่าเรียนด้วยตนเองในด้านต่างๆ ทั้งการอ่านตำราด้วยตนเอง และการสดับรับฟังจากคณาจารย์ รวมถึงการศึกษาล่าเรียนจากสื่ออื่นที่เข้าถึงได้ (2) จินตามยปัญญา ปัญญาหรือความรู้ที่เกิดจากการคิดวิเคราะห์ กล่าวคือจินตามยปัญญา เป็นการได้มาซึ่งปัญญาชั้นกลาง โดยใช้พื้นฐานปัญญาที่ได้รับจากการศึกษาล่าเรียนในขั้นสุตมยปัญญา คือ การนำองค์ความรู้ที่ได้จากตำราเรียน หรือจากคณาจารย์ผู้สอนมาคิดวิเคราะห์ หาเหตุ หาผล หาข้อเท็จจริงอันที่จะเป็นไปได้ โดยไร้

ซึ่งอคติโน้มเอียงในตำรา และผู้สอน หรือใช้หลักโยนิโสมนัสสิการ อันเป็นพื้นฐานสำคัญของปัญญา เมื่อคิดวิเคราะห์ตามประเด็นใดประเด็นหนึ่งที่เราสงสัยในมูลเหตุต่างๆ ย่อมจะเกิดปัญญารู้แจ้งหรือได้ข้อเท็จจริงในสิ่งนั้น ว่าเป็นจริงหรือเป็นเท็จประการใด (3) ภาวนามยปัญญา ปัญญาหรือความรู้อันเกิดจากฝึกฝน หรือ ลงมือปฏิบัติ กล่าวคือหมายถึง จินตามยปัญญา เป็นการได้มาซึ่งปัญญาระดับสุดท้าย โดยใช้องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาเล่าเรียน และคิดวิเคราะห์จนได้ข้อเท็จจริงในสิ่งนั้น แล้วนำแนวทางเหล่านั้นมาใช้ในการปฏิบัติจริง

ปัญญา 3 ประการ ถือเป็นขั้นตอนหรือกระบวนการที่ให้ได้มาซึ่งปัญญา หรือความรู้อันเป็นจริง มิใช่รู้เท็จ เพราะความเขลา หรือเชื่อในตำราหรือที่เขาพูด ปัญญานั้น จึงถือว่าเป็นสิ่งสำคัญของการดำเนินชีวิต เพราะปัญญาก็เป็นอาวุธประเภทหนึ่งที่มีทั้งคุณ และโทษ หากผู้มีปัญญาไม่แท้จริง คือ มีปัญญาด้วยความหลงผิด เชื่อผิด ย่อมที่จะเป็นอาวุธทำร้ายผู้ใช้ปัญญานั้นได้เช่นกัน แต่หากเป็นผู้มีปัญญาที่รู้แจ้งด้วยตน มิใช่เพียงเพราะความรู้ในตำราหรือเพราะเขาพูดมา ย่อมที่จะก่อประโยชน์ให้แก่ผู้ใช้ ทั้งในปัจจุบันและภายภาคหน้า

บรรณานุกรม

- จักรแก้ว นามเมือง. (2549). *พระพุทธศาสนาที่เน้นการพัฒนาศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นโปเลียน ฮิลล์. (2541). *ปรัชญาชีวิต: ศาสตร์แห่งความสำเร็จ เล่ม 1*. ประสงค์ อาสา (แปล). พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: สายส่งศักดิ์.
- ปสุตา แฝงสาเคน. (2564). *Active Learning การเรียนรู้แบบลงมือทำ*. มหาสารคาม: โรงเรียนเทศบาล สัมคคีวิทยา สังกัดกองการศึกษาเทศบาลเมืองมหาสารคาม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2549). *พุทธธรรมฉบับปรับขยาย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2554). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2549). *พัฒนาตน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2547). *การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- _____. (2549). *ชีวิตที่สมบูรณ์*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- ศศิมา สุขสว่าง. (2564). *ทักษะการคิด (Thinking Skill)*. กรุงเทพฯ: พิมพ์ที่ บริษัท HCD Innovation CO., Ltd. Human Creativity Development (HCD) Innovation.
- สุรพล ไกรสรารุณ. (2552). *คู่มือปัญญาในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: ธรรมสถานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2561). *วิธีพัฒนาปัญญาในทางพุทธ*. มติชนสุดสัปดาห์. ฉบับวันที่ 26 ตุลาคม 2561.
- สมบัติ นพรัก. (2564). *การสร้างปัญญาจากจิตสู่การสอน*. พิษณุโลก: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- Massupha Mayord. (2012). *Teaching and learning*. Mahasarakham: Faculty of Education, Mahasarakham University.